

Osman Lavić

RUKOPISI MEHMEDA HANDŽIĆA U GAZI HUSREV-BEGOVOJ BIBLIOTECI

Tradicija pisanja bosanskohercegovačkih muslimana na orijentalnim jezicima datira od XV stoljeća.

Odlazeći u islamske centre (Carigrad, Brusu, Konju, Jedrene) sticali su najviša obrazovanja, nakon čega su se vraćali u svoja rodna mjesta i tu zauzimali visoke položaje (muderrisi, kadije, muftije i sl.).

Uz redovan posao kadije ili muderrisa često su se bavili i književnom djelatnošću, bilo da su pisali originalna ili pak prepisivali tada popularna djela.

Slabljenjem Osmanskog Carstva prioritetni centri islamskog obrazovanja i kulture uopšte ponovo postaju Kairo, Bagdad, Damask i drugi gradovi na istoku, tako da su ljudi iz naših krajeva, u potrazi za visokim obrazovanjem, počeli češće odlaziti, naročito poslije prvog svjetskog rata, u te centre. Jedan od njih je bio i Mehmed Handžić.

Ljubav prema arapskom jeziku i simpatije koje je gajio prema orijentalnoj kulturi učinili su ga jedinstvenim za vrijeme u kome je živio. Još u toku studija piše rasprave na arapskom jeziku, a u vrijeme kada su tintarnice već odavno presušile i postale muzejski eksponati, a upotreba štampe izborila legalitet primjene i zaživjela u pravom smislu riječi, ¹ M. Handžić uveliko prepisuje i komentariše djela Hasana Kafije Prušćaka, Sabita Užičanina, Ali dede Mostarca i dr.

Prije nego što predstavimo u kataloškom obliku obrade njegove rukopise, prisjetimo se osnovnih podataka iz Handžićeve biografije.

Mehmed Handžić je rođen 1906. godine u Sarajevu. Osnovno i srednje obrazovanje je stekao u rodnom gradu. Odbija ponudu društva »Gajret« da studira medicinske nauke u Beogradu i odlazi u Kairo gdje se 1926. godine upisuje na Al-Azhar koji s uspjehom završava 1930. godine. Poslije završenih studija vraća se u domovinu i 1931. godine bude imenovan nastavnikom i prefektom Gazi Husrev-begove medrese. Na toj dužnosti ostaje do 1937. godine kada je postavljen za upravitelja Gazi Husrev-begove biblioteke. Uz ovaj posao od 1939. godine predaje na Višoj islamskoj šeriatsko-teološkoj školi

¹ Dugo vremena je pružan otpor štampanju knjiga, smatrajući to novotarijom i omalovažavanjem nauke, a posebno vjerske literature. Prva knjiga štampana u osmanskome carstvu je rječnik Al-Wanqoli, štampan 1141/1728. godine.

(VIŠT) kao ugovorni nastavnik, da bi pred samu smrt bio imenovan za redovnog sveučilišnog profesora na ovoj školi. Umro je u Sarajevu 1944. godine.²

Handžić se, pored dužnosti koju je obavljao, istakao kao vrstan i odličan pisac. Pisao je teološke rasprave na srpskohrvatskom i arapskom jeziku. Naročitu je pažnju posvetio književnom stvaranju bosanskohercegovačkih muslimana na orijentalnim jezicima,³ kao i prijevodu njihovih djela sa arapskog i turskog jezika.

Gazi Husrev-begova biblioteka posjeduje veoma vrijednu rukopisnu građu M. Handžića koja je ovdje dospjela zajedno sa njegovom bibliotekom. Vrijednost tih rukopisa je utoliko veća jer se radi o autografima, što opravdava našu namjeru da ih prezentiramo javnosti.

Pokušali smo, u ovom radu, razvrstati njegovu rukopisnu građu prema samoj vrsti:

I ORIGINALNA DJELA

II PREPISANA DJELA

III BILJEŠKE

- a) originalne i
- b) prepisane.

I ORIGINALNA DJELA

- 1) Mağma'ā al-bihār fī tāriḥ al-fulūm al-asfār⁴

R-95

مجمع البحاري تاريخ العلوم والاسفار

je djelo o istoriji nauka i knjiga.

To je prvi svezak opsežnog rada kojeg je pisac namjeravao napisati u dva toma. Prvi tom, po njegovoj zamisli, obuhvatio bi razvoj nauke od najstarijih vremena do Handžićeva doba, gdje bi bio predstavljen

² O M. Handžiću su pored ostalih pisali:

— Hamdija Kreševljaković, *Hadži Mehmed ef. Handžić*, Narodna uzdanica za 1945. godinu, str. 24—31.

— Hazim Šabanović, *Sems-ul-ulema Hadži Mehmed ef. Handžić*, El-Hidaje, 1944—45. br. 2—3. str. 42—48. (Ovaj broj je u cijelosti posvećen M. Handžiću povodom njegove smrti).

— Mahmut Traljić, *Bibliografija radova H. Mehmeda Handžića* (1928—1940), Sarajevo, 1941. str. 18.; *Bibliografija radova H. Mehmeda Handžića* (1941—1944), El-Hidaja god. 1944—45. br. 2—3. str. 111—115.

³ Handžić je iz ovog područja objavio i posebnu studiju najprije u Kairu na arapskom jeziku pod naslovom: *Al-Gawhar al-asnā fī tarāğumi ʿulamā wa šuʿarā Bosna*, Qairo, 1349/1930. god., a kasnije i na srpskohrvatskom jeziku: *Književni rad bosanskohercegovačkih muslimana*, Sarajevo, 1934. god.

⁴ Za rukopise koji su obuhvaćeni Katalogom arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke nismo navodili formalni opis rukopisa, nego smo se pozvali na pomenute kataloge gdje su ti podaci iscrpno navedeni.

i život istaknutih naučnika, a u drugom tomu bibliografija djela ili »kritička prerada i dopuna Hadži Hilifina djela Kašf az-zunūn.«⁵ Od ova dva toma pisac je uspio napisati samo po jedan svezak.

L.58., 34 x 22.

Ovaj svezak se sastoji od dosta opsežnog uvoda (L. 2—16) koji je podijeljen na poglavlja:

1. تعريف العلم
2. فضل العلم بالاختصار
3. تقسيم الامم الى المشتغلة بالعلم
4. انواع حملة العلم الاسلامي
5. انقسام حملة العلم في الاسلام
6. ذكر البلاد التي أهلها من حملة العلم
7. العلم الاسلامي كان يتلقى في الاول من أفواه الرجال
8. ابتداء تدوين العلم في الاسلام في الكتب
9. تدوين العلم باللغة الفارسية
10. انواع التصانيف
11. انقسام العلوم الاسلامية
12. تقسيم العلوم باعتبار الحكم الشرعي
13. تقسيم العلوم باعتبار موضوعاتها
14. كلام على العلوم الالية اجمالا

Osnovni tekst knjige sadrži dva dijela koji su opet podijeljeni na više poglavlja (fašl).

Prvi dio ovoga sveska tretira problematiku rukopisa uopšte, njegovu istoriju, način pisanja i širenja, pisana riječ prije i za vrijeme Božijeg Poslanika, vrsta rukopisa, o arapskim vokalima, istorija rukopisa do najnovijeg doba itd, dok se drugi dio odnosi na lingvistiku i njene discipline (fonetiku, morfologiju i sintaksu), gdje su navedena najpoznatija djela iz ove oblasti kao i imena istaknutih pisaca sa osnovnim biografskim podacima.

Datum pisanja nije naveden, ali djelo je nastalo prije 1931. godine jer je te godine pisac završio prvi svezak drugog toma (vidi slijeedeći broj). Dobrača, Katalog I, str. 9.

2) *Al-Muğallad al-awwal min taḍyīl kašf az-zunūn*⁶

R-96

المجلد الأول من تذييل كشف الظنون

je prvi i jedini svezak drugog opsežnog toma kojeg je pisac namjeravao napisati.

⁵ Kasim Dobrača, Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa I, Sarajevo, 1963, str. 9.

⁶ كتاب كشف الظنون عن أسامي الكتب والفنون napisao Mustafā b. ʿAbdullah al-Qonstantīnī, poznat kao Katib Calabi ili Ḥaḡī Halifa (umro 1067/1656) godine: Djelo je prvi put štampano u Istanbulu 1311/1893. god. i sadrži 14501 bibliografsku jedinicu.

Ovaj svezak sadrži bibliografsku građu koja nije sistematizovana, a koju je pisac namjeravao unijeti u djelo kako se to vidi iz slijedeće bilješke:

وهو بعد ترتيبه داخل ان شاء الله في كتابي الكبير المسمى بجمع البحار في تاريخ العلوم والاسفار

U uvodu pisac napominje da ga je još od rane mladosti privlačila istorija arapske književnosti (L.1^b) i nastojanja da se podaci iz ovog područja prikupe na jedno mjesto. U tom pogledu do sada je, ističe M. Handžić, najbolje djelo Kašf az-žunūn, ali obzirom da je proteklo više od tri stoljeća od nastanka ovoga djela i da se u međuvremenu pojavilo mnogo djela koja nisu obuhvaćena tim katalogom, Handžić je odlučio da napiše dodatak (dayl) Kašf az-žunūnu.

Mnogi su prije njega pokušavali da popune tu prazninu,⁷ ali su njihova djela ostala nepristupačna ili nepoznata širem krugu čitalaca (L. 1^b).

Handžićev dodatak sadrži 4110 bibliografskih jedinica koje su obrađene na već uobičajeni način kako je to radio Hadži Halifa i pisci koji su pisali dopunu njegovom djelu. M. Handžić je nastojao unijeti sve podatke sa kojima je raspolagao o jednom djelu. Tako navodi naslov djela, ime pisca, godinu rođenja i smrti, početak i kraj djela, izvore kojima se pisac dotičnog djela služio, šta je autora dotičnog djela ponukalo da ga napiše, te je li štampano, ako jest gdje, kada itd.

Pažljivim uvidom u djelo primjećuje se da je pisac djelima koja tretiraju jednu određenu tematiku posvetio više pažnje i prostora. Tako zapažamo da su hadiska djela s posebnom pažnjom predstavljena i skoro do u detalje navedene sve pojedinosti vezane za djelo.⁸

Djelo je dovršeno u Sarajevu 1350/1931. godine, na što ukazuje slijedeća bilješka:

وليكن هذا اخر المجلد في تذييل كشف الظنون في اسامي الكتب والفنون غير مرتب على حروف المعجم وتم جمعه في أواخر ربيع الاخر سنة ١٣٥٠ في مدينة سراي بوسنة

Dobrača, *Katalog I*, str. 10.

⁷ Izleđu ostalih dodatak na Kašf az-žunūn su pisali:

(umro 1092/1681)	محمد عرتي افندي العريف بوشنه زاده
(umro 1189/1775)	عربه جيلر شبيخي ابراهيم افندي الرومي
(umro 1218/1803)	احمد طاهر افندي
(umro 1274/1858)	شيخ الاسلام حكمت بك
(umro 1339/1920)	اسماعيل باشا البغدادي

Dayl al-Bağdādīya sadrži 19 000 jedinica i štampan je u Istanbulu 1365/1945. prvi tom i 1367/1947. drugi tom pod naslovom:

ايضاح المكنون في الذيل على كشف الظنون

⁸ Na primjer poglavlje o mawdu i hadisima (L. 96^b—101^b), hadisko djelo *Al Muwatṭāʾ* (L. 116—119) gdje pisac pored osnovnih podataka govori o vjerodostojnosti prenosilaca, broju hadisa, komentatorima pomenutog djela itd.

شرح تيسير الوصول الى جامع الاصول

je komentar zbirci hadisa *Taysīr al-wuṣūl ilā ǧamiʿi al-uṣūl*. Osnovno djelo *ǧamiʿu al-uṣūl* napisao je Maǧduddīn b. Aṭīr (umro 606/1209. godine). Ovo djelo je preradio Abdurahmān b. ʿAlī zvani Ibn Daiba aš-Šaibānī (umro 944/1537). Ta prerada nosi naslov *Taysīr al-wuṣūl ilā ǧamiʿi al-uṣūl*.⁹ Komentar o kome je ovdje riječ ne odnosi se na osnovno djelo nego na njegovu preradu. Djelo je nekompletno, napisana su samo dva sveska.

L.203(I)+66(II); 30 x 21.

Prvi svezak sadrži tumačenja hadisa od početka zbirke do kraja šestog hadisa u poglavlju الفصل الثالث: فيمن غير النبي صلى الله عليه وسلم اسمه

U uvodnom dijelu (L.3-20) pisac poslije kraće rasprave o besmeli govori o osnovnom djelu, preradi tog djela i autorima navodeći i njihovu biografiju. Također su navedeni izvori kojima su se služili prilikom izrade svojih djela. Na kraju uvoda donesena je rasprava o šest poznatih hadiskih zbirk (kutubus-sitta) iz djela *ǧamiʿu al-uṣūl*, njihovim sastavljačima, ravijama, broju hadisa, kriteriju njihova prenošenja itd.

Glavni tekst knjige podijeljen je na poglavlja:

1. كتاب الايمان
2. كتاب الاعتصام
3. كتاب الامانة
4. كتاب الامر والنهي
5. كتاب الاعتكاف
6. كتاب الموات
7. كتاب الايلاء
8. كتاب الاسماء والكني

U svakom poglavlju, prije nego bi prešao na komentarisanje hadisa, M. Handžić bi napisao uvodnu raspravu o datoj temi gdje su iznsena mišljenja islamskih učenjaka o tom pitanju.

U drugom svesku (R=164) المجلد الثاني. من شرح تيسير الوصول nastavljeni su komentari hadisa od trećeg poglavlja do kraja prvog hadisa u poglavlju الفصل الثاني في بيع الثمار والزروع

Ovaj svezak se sastoji od četiri poglavlja:

1. كتاب الآنية
2. كتاب الاجل والاميل

⁹ *Taysīr al-wuṣūl* je štampan u Kairu 1346/1927. god. u dva sveska.

3. كتاب البر

4. كتاب البيع

Na kraju je datum pisanja djela, 13. ša' bān, 1348/1930. godine. Dobrača, *Katalog* ... I, str. 384—385.

4) *Al-Haqq as-saḥīḥ fī itbāti nuzūli sayyidinā al-Masīḥ*, R=2650/5

رسالة الحق الصحيح في اثبات نزول سيدنا المسيح

je risala gdje M. Handžić, na osnovu Kur'ana, Hadisa i muslimanske literature, izlaže islamsko učenje o povratku Božijeg poslanika Isaa na zemlju pred Sudnji dan.

Djelo se sastoji od tri poglavlja:

1. الفصل الاول في الاستدلال على ذلك بالقرآن

2. الفصل الثاني في الاستدلال على نزول سيدنا المسيح بالسنّة

3. الفصل الثالث في الاستدلال على ذلك بالاجماع

a pisano je za vrijeme piščevih studija u Kairu oko 1348/1929. god., kako se to vidi iz bilješke K. Dobrače na konceptu ovoga djela koji se nalazi u Gazi Hušrev-begovoj biblioteci (R=3557, L. 3.).

5) *Ṣāfi al-murḥam aš-Ṣāfi li qalb man yad'ī mawt Isa b. Maryam*

(رسالة صافي المرهم الشافي لقلب من يدعى موت عيسى بن مريم)

R=2650/6

je risala o pitanju da li je Isa živ i o njegovom usponu na nebo za života. Risala je završena u Kairu 1348/1929. godine.

Dobrača, *Katalog* ... I, str. 341.

6) *Risāla bayān al-amnā' fī ḥukm al-istimnā'*

R=2650/7

(رسالة بيان الامناء في حكم الاستمناء)

je rasprava o onaniji sa šeriatskog gledišta.

Djelo se sastoji od dužeg uvoda (L. 52—55) u kome pisac kaže da je čitajući djela na tu temu zapazio kod mnogih autora zanemarivanje nekih aspekata ovoga problema, što ga je pomukalo da napiše ovu raspravu. Tu su navedeni još i izvori kojima se služio prilikom pisanja ovoga rada, kao i objašnjenje pojmova koji se u njemu susreću.

Osnovni tekst je podijeljen na dva dijela:

Prvi dio الباب الاول في حكمه الشرعي se ponovo dijeli na slijedeća poglavlja:

1. أقوال العلماء فيها

2. أدلة القائلين بالتحريم

3. حجج القائلين بالجواب

4. فيما يلزم علم صاحب الخفضة

5. الرخصة في الاستمنا
6. اشياء متفرقة تتعلق بالموضوع
7. التحكيم بين القائلين بحرمة الاستمنا

dok su u drugom dijelu navedeni tekstovi iz arapske književnosti na ovu temu.

Na L. 56—58 su izvodi iz djela كتاب المحلى od Ibn Hazma, o pitanju onanije koje je M. Mandžić naknadno pronašao i dopisao.

Rad je završen u Kairu 1347/1928. godine, a prečišćen i prepisan u Sarajevu 1352/1932. godine (L. 74).¹⁰

Dobrača, *Katalog* ... I, str. 341.

- 7) *Kitāb yašifu fīhi mu'allifuhu riḥla ilā Miṣra* R=662/2
(كتاب يصف فيه مؤلفه رحلة الى مصر)

je djelo u kome M. Handžić opisuje svoje putovanje u Kairo, navodeći istoriju pojedinih mjesta kroz koja je prolazio.

L. 15—60, 26 x 17, arapski, nash, papir bijeli, deblji, povež kartonski.

U uvodu pisac govori o vrijednosti putovanja prema islamskom učenju. Osnovni tekst knjige podijeljen je na poglavlja:

1. رحلي الى مصر
2. وصف بلدي
3. ليس لبلاد البسنة تأريخ اللغة العربية
4. هذه البلاد البسنوية
5. الوصول الى الازهر الشريف
6. فضائل مصر
7. تفسير الآيات عن الرسل
8. بعض الاشعار قيلت الى مصر
9. ذم مصر
10. وصف اهل مصر
11. ذكر النيل
12. ذكر الشعر عن الاهرام
13. ذكر فتح مصر
14. ذكر عن عمرو بن عاص
15. تأسيس القاهرة

¹⁰ Koncept ovoga rada se, takođe, nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, br. R = 1351 (Dobrača, *Katalog* ... II, str. 605.)

16. الازهر و مختصر تاريخه

17. وصف الازهر

Djelo nije kompletno. Ovdje je samo prvi dio. Na kraju je bilješka pisana drugom rukom u kojoj se navodi da djelo nije završeno te da je pisac namjeravao da ga spali, ali ga je ipak ostavio sa svim nedostacima.

8) *Tafsīr āyāt al-aḥkām min sūra an-Nisā'*

R=996

(تفسير آيات الاحكام من سورة النساء)

sadrži tumačenja ajeta šeriatsko-pravnog sadržaja iz sure Nisa. M. Handžić je ovdje komentarisao ajete koji se odnose na nasljedno, bračno, krivično i islamsko pravo, uz navođenje mišljenja najpoznatijih mufessira i muhaddisa.

Djelo nema uvoda, pisano je u obliku koncepta, pa se može pretpostaviti da su ovo samo bilješke koje je pisac namjeravao kasnije srediti. Nema podataka kada i gdje je djelo nastalo.

9) *Al-aqwāl al-a'imma min 'ahl al-fiqh wa al-ḥadīṭ fī al-Imām 'Aḡam*

R=258

(أقوال الأئمة من أهل الفقه والحديث في الإمام الأعظم)

je djelo o mišljenju predstavnika pravnih škola o Imāmi' Aḡamu/Abū Hanīfi).

Početak:

في أقوال الأئمة من أهل الفقه والحديث في الإمام الأعظم ففيه الملة بن حنيفة النعمان بن ثابت الكوفي

L. 25; 26 x 20, Nash, papir bijel, deblji, povez kartonski. Neke riječi u tekstu nadvučene crvenim mastilom. Prva dva lista prazna.

Djelo je podijeljeno na poglavlja:

1. أقوال الأئمة من أهل الفقه والحديث في الإمام الأعظم
2. وجه الجواب عن مثالب ذكرها عنه بعض أهل العلم
3. أبو حنيفة ثقة في الحديث حافظ
4. معرفة أبي حنيفة بالرجال وقبول محدثين قوله فيهم
5. قواعد من علم الحديث نقلت عن أبي حنيفة
6. اعتراض الناس على أبي حنيفة
7. تقديم أبي حنيفة الحديث على القياس
8. عدد أحاديث أبي حنيفة
9. هل رأى أبو حنيفة الصحابة
10. الأحاديث التي قيل إن أبا حنيفة رواها عن الصحابة

11. هل لابي حنيفة تصنيف
12. عدد شيوخ ابي حنيفة وعدد من اخذ عنه
13. مسند ابي حنيفة
14. اشتغال العلماء بمسند ابي حنيفة
15. مرتبة مسند ابي حنيفة

U djelu se tretiraju pitanja odnosa Ebu Hanife i hadisa, raspravljajući da li je i koliko Ebu Hanife bio pouzdan u ovoj nauci, kritike muhaddisa zbog Hanifinog čestog oslanjanja na analogiju (qiyas), broju i vjerodostojnosti hadisa koje je Ebu Hanifa prenio, mogućnost njegovog susretanja sa nekim od ashaba (drugova Božijeg Poslanika), te da li je Ebu Hanife iza sebe ostavio pisanih djela itd.

Gotovo poslije svakog prenesenog mišljenja, M. Handžić navodi i svoje mišljenje o tom pitanju. Na L. 18. navedeni su izvori kojima se pisac služio i iz kojih je prenio određena mišljenja.

Djelo nije dovršeno pa tako nemamo podataka o datumu nastanka.

- 10) *Faḍīla al-layla al-ḥāmisa 'ašara min* R=138
ša 'ban (فضيلة الليلة الخامسة عشر من شعبان)

L. 2—8; 31,5 x 22, Nash, Papir bijel, deblji, povež kartonski.

U ovome radu M. Handžić raspravlja o vrijednosti 15. noći ša bana pominjući mnoga klasična djela koja se odnose na istu temu. Također je dosta prostora posvetio novotarijama koje su se vremenom uvukle u obilježavanje ove noći. U tekstu spominje i druge vrijedne noći (layla al-qadr, raḡāib). Naslov smo izrekli iz teksta pošto ga pisac ne navodi na početku djela. Rad je nedovršen, bez podataka kada je nastao.^{10a}

PREPISANA DJELA

- 1) *Uṣūl al-ḥikam fī nizām al-'ālam* R=98/1
 (أصول الحكم في نظام العالم)

^{10a} Prelistavajući knjigu privremenog inventara rukopisa Gazi Husrevbegove biblioteke, pronašli smo još dva rukopisa M. Handžića koje je nedavno Biblioteci poklonio Fejzullah Hadžibajrić, pa ih ovdje želilo predstaviti, jer nisu ušli u rad.

1. *Murād al-Hukumā al-islāmiyya* Pr 2692
 Zadaća islamske vlasti
 L. 10, ta 'liq, tekst je pisan grafitnom olovkom na običnom papiru od sveske u vidu bilježaka.
2. *Tafsīr al-Fātiḥa al-Kitāb* Pr — 1210
 Komentar fatiḥe

L. 15. Tekst je na srpskohrvatskom jeziku, kucan mašinom, a na kraju je bilješka da je to dio njegove skripte za učenike VIST-a.

— Osnove mudrosti o uređenju svijeta.¹¹

Napisao Hasan b. Turhān b. Dāvūd b. Jā qub al-Kāfī al-Aqḥisārī (umro 1024/1615) godine.

Dobrača, *Katalog* ... II, str. 937.

2) *Nizām al-‘ulamā’ ilā ḥātām al-‘anbiyā’* R=98/2
(نظام العلماء الى خاتم الانبياء)

Ovo djelo sadrži biografije 28 učitelja Hasana Kafije, koju je on i napisao.¹²

Dobrača, *Katalog* ... II, str. 937.

3) *Risāla fī tahqīq lafẓ »čalabi«* R=98/3
(رسالة في تحقيق لفظ جلي)

— *Risala o značenju riječi »čelebi«*.¹³ Napisao Hasan Kafi Pruščak.

M. Handžić je ovu risalu prepisao i u drugom rukopisu (R=1290. L. 68^b—69) s napomenom da je tu risalu našao u jednom rukopisu u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, te da je na nekim mjestima vršio ispravke smatrajući da je bilo dosta pogrešaka u prepisu.

Dobrača, *Katalog* ... II, str. 937.

Cijelu ovu zbirku je za svoje potrebe prepisao M. Handžić, 1345/1926. godine kako se to vidi i iz slijedeće bilješke:

4) *Al-Qurb fī maḥaba al-‘arab* R=662/1
(القرب في محبة العرب)

Djelo o vrlinama Arapa

Napisao Aš-Šayh Abdurahman al- Iraqi (umro 805/1402).

L. 1—14. Nash, papir polužut, deblji, povez kartonski.

Nazivi poglavlja i izvori hadisa pisani crvenim mastilom.

Djelo je napisano krajem redžepa, 791/1486. u Medini.

Prepisao M. Handžić, 1346/1927., iz djela štampanog u Bombaju u Indiji 1303/1885. god. (L. 14^b).

Kairo I, 137.

¹¹ Ovo djelo je dugo vremena zaokupljalo pažnju istraživača i orijentalista. Na naš jezik ga je prvi preveo: Safvet-beg Bašagić, *Nizam al-‘alam*, Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo, 1919, str. 165—179. Više vidi: O. Nakičević, *Hasan Kafi Pruščak, pionir arapsko-islamskih nauka u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1977, str. 70—77.

— Hasan Kafija Pruščak, *Izabrani spisi* priredili Amir Ljubović i Fehim Nametak, Sarajevo, 1983, str. 31—45, 91—112, 168—170.

¹² Ovo je djelo preveo na srpskohrvatski M. Handžić, *Niz učenjaka do posljednjeg Božijeg vjerovjesnika*, Novi Behar, VIII/1934—35, štampan je i posebno separat. Vidi: Hasan Kafija Pruščak, *Izabrani spisi*, str. 54—57, 125—154, 172—173.

¹³ Isto, str. 28—31, 87—89, 165.

5) *Risālā fī al-hiġra*

R=1343

(رسالة في الهجرة)

— Rasprava o hidžretu iz vjerskih razloga

Napisao Muhamed Taufik Azabagić (umro 1337/1918).

Prepisao M. Handžić, 1361/1942.¹⁴

Dobrača, *Katalog* II, str. 604—605.

6) *Safarāt as-Sindabād al-Bahrī*

R=1290/1

(سفرات السندباد البحري)

— Putovanja Sindabada, moreplovca

L. 2—32. Nash, papir žut, deblji, povez kartonski.

Naslov ispisan crvenim mastilom.

Ovdje su prepisane četiri priče iz djela *Hiljadu i jedna noć*.

Prepisao Mehmed Handžić, 1342/1923. Na kraju je bilješka prepisivača arebicom:

»Pošto nisam imao više vremena, samo sam ovo prepisao, a u drugoj svesci ima prepisano do kraja« (L. 32^b).

7) *Risāla bustān al-muḥadditīn*

R=138/2

(رسالة مسماء بستان المحدثين)

gdje su navedeni neki citati iz djela *Al-Muwatṭʿa* od Ibn Malika.

Nije sasvim jasno da li je ovo djelo prepisano ili ga je sam M. Handžić napisao, pošto nema nikakve bilješke odakle je eventualno uzeto ili pak ko ga je napisao. Poslije uvodnog dijela stoji:

اما بعد فهذه رسالة مسماء بستان المحدثين والمقصود الاصيل منها ذكر كتب الحديث التي ينقل منها غالبا في

الرسائل والمصنفات وبتخير السامع لعدم الاطلاع عليها عند استماعها

بستان المحدثين

Međutim, činjenica da je Handžić i na drugim mjestima prepisivao pojedine dijelove hadiskog djela

(R=2650/

/L. 32—34) kao i to da su u ovoj risali uglavnom citati iz Malikovog djela *Al-Muwatta* navodi nas na zaključak da je M. Handžić ovu risalu prepisao iz pomenutog djela.

8) *Qitʿa min kitāb yadkuru fīhi baʿda al-faḍā'il wa al-mustahibāt*

R=138/3

(قطعة من كتاب يذكر فيه بعض الفضائل والمستحبات)

¹⁴ U svoje vrijeme, kada su Bosna i Hercegovina izdvojene ispod vlasti islamske države Turske i došle pod vlast hrišćanske države Austrije (1908. g.), mnogi su naši ondašnji hodže i muslimani smatrali da im je farz (vjerska dužnost) seliti iz svoje okupirane zemlje u neku islamsku zemlju, zbog ugroženosti njihove vjere, kako su govorili. Rasprava je napisana radi pobijanja takvog mišljenja pledirajući da bosanskohercegovački muslimani ne sele, nego da ostanu na svojoj rodnoj grudi (Dobrača Kasim, *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa II*, Sarajevo, 1979. str. 605.).

— Pedeset devet hadisa koji govore o lijepom ponašanju

Zbirka je nekompletna na početku i kraju, pa ne možemo utvrditi da li je M. Handžić sakupio ove hadise ili je to dio neke hadiske zbirke koju je prepisao. Pored svakog hadisa je redni broj od 470 do 528.

9) *Al-Aḥadīt al-ḡawāmi'a*

R=2650/1

(الاحاديث الجوامع)

— Pedeset hadisa koje su sabrali Muḥyuddīn an-Nawawī (umro 676/1277) i Zainuddīn 'Abdurahmān b. Aḥmad zvani Hāfiẓ b. Rāḡib (umro 795/1393)¹⁵

Kairo, 1346/1927. god.

Dobrača, *Katalog* ... I, str. 340.

10) *Asānīd al-kutub as-sitta wa al-Muwatṭa'*

R=2650/3

(اسانيد الكتب الستة والموطأ للإمام مالك للدهلوي)

— Senedī (putevi predaje) šest poznatih zbirki hadisa i Malikova Muwatṭa'a od Waliyyullah Aḥmada b. 'Abdurahīm ad-Dahlavī

Ovo djelo je pisac preuzeo iz djela: كتاب الارشاد مهمات الاسناد
od istog pisca.

Na L. 32^b u tekstu je napomena Handžića o piscu ovoga djela i kraći izvod iz njegovog drugog djela na perzijskm jeziku koje se zove: ¹⁶ بستان المحدثين

Handžić je u rukopisu R=139/2 (L. 9—11) još jedanput prepisao ovaj tekst.

Dobrača, *Katalog* ... I, str. 340.

11) *Al-minḥa fī as-subḥa li al-imām As-Suyūṭī*

R=2650/9

(المنحة والسبحة للإمام السيوطي وتذييل الخانجي عليها)

— Kratka rasprava o tespihu (brojanici) od 'Abdurahmana Suyutija i dodatak Handžića na istu.

Brock, II, 152, 178.

Dobrača, *Katalog* ... I, str. 342.

Cijelu ovu zbirku prepisao je Handžić, oko 1350—55/1930—36. god.

III — BILJEŠKE

a) originalne

R=2650

1. L. 81—82. Rodoslovlje M. Handžića u kome je naveo svoje roditelje i nekoliko djedova. (نسب الخانجي البوسنوي)

¹⁵ Postoji i komentar na ovu zbirku od 'Abdurahmana al-Hanbaliya koja nosi naslov: جامع العلوم في شرح خمسين حديثاً من جوامع الحكم *ḡāmi' ul-'Ulūm fī šarḥi ḥamsīne ḥadīṭan min ḡawāmi' al-ḥikam.*

¹⁶ Ovo djelo je napisao Waliyyullah Aḥmad ad-Dahlavī (1239/1823.), *Dayl al-Baḡdādī* I, 182.

2. L. 83—88. Slika naptisa Careve džamije u Rogatici, putovanje u ovaj grad 1933. godine sa imenima džamija i tarihom džamije i mekteba šejhul-islama Refik-ef., putovanje u Foču radi održavanja vazova, gdje su navedena imena mjesta koja je tada posjetio, done-seni tarihi džamija u kojima je držao predavanja, te imena imama koje je u tim džamijama zatekao. Poslije kraćeg osvrta na putovanje u Goražde i Čajniče M. Handžić opisuje otvaranje Šudžauddin dža-mije u Rogatici.

3. L. 94. Naprijed smo naveli kratku risalu od Suyutiye o tespihu. Handžić ovdje donosi svoj dodatak na pomenutu risalu.

4. L. 95^b — 120.

Na ovim listovima istog rukopisa se nalaze razni zapisi i kraći sastavi:

— datum smrti i sahrane Safvet-bega Bašagića¹⁷

Handžićeva kritika nekih derviških redova i njihovih zabluda,

— datum smrti i sahrane Ali ef. Kapića,¹⁸

— imena nastavnika vjerskih predmeta i arapskog jezika kod kojih je M. Handžić učio od početka školovanja u Sarajevu do završetka studija u Kairu,

— imena učenjaka hadisa koji su M. Handžiću izdali diplomu (idžazat),

— imena učenika osmog razreda Gazi Husrev-begove medrese kojima je M. Handžić dao odobrenje (idžazat),

— Handžićevi stihovi na arapskom jeziku koje je sastavio na kraju svog rada na našem jeziku: »Književni rad bosanskohercegovačkih Muslimana na orijentalnim jezicima«,

— Handžićovo putovanje u Krajinu radi održavanja vazova 1934. godine i popis mjesta koja je tom prilikom obišao,

— slika Sinan-begove džamije u Čajniču i jedne džamije u Makedoniji,

— pjesma na arapskom jeziku u slavu Gazi Husrev-bega koju je M. Handžić sastavio prilikom proslave 400 godina Gazi Husrev-begova vakufa i tumač nekih riječi vezanih za tu pjesmu,

— zapis o ukidanju muftijstva u BiH 1355/1936. godine.

— kratak zapis o profesoru sa Al-Azhara Šayhu Hasanainu Mah-lufu, povodom vijesti o njegovoj smrti,

— tumačenje jednog ajeta od dvojice profesora Al-Azhara čija je predavanja M. Handžić slušao,

— popis mjesta u BiH u kojima je postojao muftija,

¹⁷ Safvet-beg Bašagić je umro u Sarajevu 1352/1934. god.

¹⁸ Ali ef. Kapić je umro 1353/1934. Navodeći njegovu kratku biografiju M. Handžić žigose i jedan običaj u Sarajevu u njegovo vrijeme. Naime, navodi kako kada umre čovjek koji nije porijeklom iz Sarajeva, na džepazu dođu samo njegovi učenici bez obzira što se radi o obrazovanom čovjeku.

— imena učenika osmog razreda Medrese iz 1355/1936. kojima je M. Handžić dao idžazet i tekst toga idžazeta,

— slika Burmalijevog džamije u Skoplju i bilješka o njenom rušenju.

R=1290

1. L. 74^b.

Bibliografija djela Hasana Kafije Pruščaka na turskom jeziku.

2. L. 75.

Biografija Ali-dede al-Mostarija na arapskom jeziku.¹⁹

b) prepisane:

R=1290

1. L. 34—39.

M. Handžić je u ovaj rukopis prepisao izvode iz mnogih djela. Bilo bi veoma teško pobrojati sve te citate, jer je to ponekad samo jedna rečenica. Zato ćemo ovdje navesti samo neke:

— život i djela Al-Qadi al-Baydawiya²⁰, zabilješka o suzdržavanju jedenja mesa, crtice iz života Božijeg Poslanika i ashaba, govori Abu Bakra i Qa' s b. Sa'da al-Ayyadiya,

— prerada djela at-Tariqat al-Muhammadiyya te jedan hadis s komentarom,

2. L. 46—51.

— dvije dove prenesene iz djela (أيها الولد) od Imama Gazaliya,²¹ ajeti i hadisi sa komentarima preneseni iz raznih djela, zabilješka o životu i smrti At-Tabariya,²² biografija istaknutih pisaca tefsirskih, hadiskih i drugih djela,

3. L. 51—56.

Pisma Božijeg Poslanika koje je slao nekim vladarima gdje je naveden originalni tekst i prevod arebicom,

4. L. 39^b—43

Izvodi iz Maqāma²³ Al-Harīrīya, Al-Hadramīya i Hamadānīya²⁴,

5. L. 73—74.

Dijelovi kaside مناجات بقاضي الحاجات od pjesnika Sāmīya²⁵ i Šayḥ Sa'diya aš-Širāzīya,²⁶

¹⁹ 'Alā ad-dīn 'Alī Dede b. Mustafā al-Bosnawī, umro 1007/1598. god.

²⁰ 'Abdullah Naṣruddin b. 'Alī al-Bayḍāvī (umro 685/1286).

²¹ 'Abu Hāmid Muḥammad al-Gazālī (umro 505/1111).

²² 'Abu Ga'far Muḥammad b. Garīr Tabarī (umro 310/922.).

²³ Maqāma je autentična arapska prozna vrsta, gdje se u arapsku književnost uvodi jedinstvena ličnost i birani jezik koji veoma često postaje sam sebi svrha, dok rimovana proza takođe postaje autorova isključiva svrha. Smatra se pretečom dramske književnosti kod Arapa.

²⁴ Poznati pisci maqama: 'Abu Muḥammad Qāsim b. 'Alī al-Harīrī (umro 516/1122), 'Abu Bakr al-Husaynī al-Hadramī (umro ?), Aḥmad b. Husayn al-Hamadānī (umro 398/1007) godine.

²⁵ Nismo uspjeli odgonetnuti o kom pjesniku se radi pošto ih ima više sa pseudonimom Sami. Smatramo da je ovdje riječ o pjesniku iz XVII stoljeća: Aš-Ša'ir al-Mutahalliš bi Sāmī (umro 1055/1645. godine).

²⁶ Muslih b. 'Abdullāh Sādi aš-Širāzī (umro 691/1291) godine.

6. L. 76—77.

An-Nūniyya od Al-Bustīya,²⁷

7. 169—181.

Listovi nekih rukopisa nalijepljeni na ove stranice.²⁸

SUMMARY

MANUSCRIPTS OF MEHMED HANDŽIĆ IN THE GAZI HUSREVBEG LIBRARY

In this article the manuscripts of Mehmed Handžić (died 1944) are presented in a catalogical way.

He was one of the latest writers in this area who wrote in the Oriental languages. The Gazi Husrevbeg Library possesses 16 codices — autographs, probably unique, with ten original and 13 transcribed works in the Arabic language by this author.

Except for the religious treatises and the works on the history of Islam, he especially dedicated his research to the creation of Bosnian and Herzegovinian Muslims in Oriental languages and to Alhami-ado literature.

With more than three-hundred published-works, plus the manuscripts here presented (none of which is printed), Mehmed Handžić made a significant contribution to the development of Yugoslav Oriental studies.

²⁷ 'Abu Faṭḥ 'Alī Muḥammad al-Bustī (umro 401/1010) godine.

²⁸ U ovaj rad nisu uvrštene diplome (idžazetname) koje je M. Handžić dobio tokom školovanja u Kairu, jer su na drugom mjestu detaljno obrađene. (Vidi: Nakićević, Omer. *Na marginama izučavanja hadisa u našim krajevima*, Zbornik radova ITF-a, Sarajevo, 1987, str. 35. bilj. 50.